УДК 821.411.16’08-32(045)

Бумбур Ю. М.

ПРОТИСТАВЛЕННЯ «СВОГО» ТА «ЧУЖОГО» В ІВРИТСЬКІЙ НОВЕЛІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У роботі, яку виконано в руслі літературознавчої імагології, розглядається опозиція «свій – чужий» та аналізується на прикладі оповідань єврейських письменників М. Й. Бердичевського та Х. Н. Бяліка.

Ключові слова: *свій, чужий, інородець, єврейство, талуш.*

В работе, которая выполнена в русле литературоведческой имагологии, рассматривается оппозиция «свой – чужой» и анализируется на примере рассказов еврейских писателей М. Й. Бердичевского и Х. Н. Бялика.

Ключевые слова: *свой, чужой, инородец, еврейство, талуш.*

In the given work, which is fulfilled in the sphere of literary imagology, the opposition «friend – foe» is considered and analyzed in the stories of the Jewish writers M. Berdichevsky and H. Byalick.

Key words: *friend, foe, foreigner, Jewry, talush.*

Літературна імагологія є сьогодні однією з найбільш перспективних галузей науки про літературу. Предметом імагології виступають літературні іміджі інших країн та іноземців, створені в певній національній свідомості та втілені в літературному творі. Як відзначає український літературознавець Д. Наливайко, «за своєю природою і структурою вони є інтегрованими образами, специфічними етно- й соціокультурними дискурсами, що відзначаються значною тривкістю й тривалістю, але не лишаються незмінними» [6, с. 91].

Архетип «свій – чужий» переходить з однієї епохи в іншу, виконуючи при цьому різні функції. Кордони між своїм – чужим є непостійними, вони змінюються з кожної епохою. Наприклад, у Новий час потужною силою стає національна ідея, яка відокремлювала одну групу людей від інших, припускаючи різноманіття всередині єдності. У XIX столітті з’являються ідеї націоналізму, і ворога починають визначати за національною ознакою. З’являється ксенофобія, і проблема «свій – чужий» стає політичною.

На думку В. Зусмана, «свій» та «чужий» є ключовими культурологічними концептами. Зіставлення цих концептів включає, по-перше, осмислення «свого» на тлі «чужого»; по-друге, «відсторонення» свого й додання «особистого» чужому, тобто в даному випадку діють і прямі, і зворотні зв’язки [3, с. 202].

Д. Наливайко зазначає, що в сучасній імагології «Своє – Чуже» виступають як взаємозалежні світи, а однією з найскладніших проблем є пізнання світу Чужого в його ідентичності. Ще одна проблема, яку виділяє дослідник, – категорія ідентичності Я або колективних ідентичностей у їх широкому спектрі – родовому, національному, соціальному, віросповідальному, культурному, мовному [6, с. 93-94].

Поняття «чужий» стосується, в основному, представників іншого етносу. Синонімом цього поняття є «інородець». Таке слово часто звучить негативно, навіть сприймається як образа. С. Черніцин виділяє такі негативні характеристики інородця, як іншомовність, деяка таємничість або міфічність, незвичайні риси зовнішності і/або приховані дефекти. Також поширеним було уявлення про те, що у інородців немає душі, тому вони часто асоціюються з тваринами. Іноді інородців підозрюють у відносинах з нечистою силою і в причетності до чаклунства. Тобто інородець у більшості випадків сприймається негативно. Дослідники відзначають, що образ «чужого» набагато ширше, ніж «інородець». Цей образ містить і тих інородців, які інтегрувалися в певну культуру як мирним, так і насильницьким шляхом; представників одного етносу, які опинилися на периферії культури, об’єдналися в іншу культуру [7].

Метою нашого дослідження є виявити, як реалізується опозиція «свій – чужий» в івритській новелі кінця XIX – початку XX століття. Матеріалом дослідження ми обрали оповідання єврейських письменників М. Й. Бердичевського «Два табори» і Х. Н. Бяліка «За огорожею».

Хоча ці письменники належать до одного покоління, їх світосприйняття істотно відрізняється. М. Бердичевський написав на івриті понад 150 оповідань, зображуючи життя єврейських містечок Східної Європи в останні десятиліття XIX століття. Ще однією улюбленою темою письменника було життя східноєвропейських студентів-євреїв в європейських містах. Письменник підкреслює неоднозначне

ставлення єврейської інтелігенції (і своє власне) до традиційного іудаїзму, вважаючи, що ця релігійна течія багато в чому вичерпала себе, виявилася безсилою перед викликом сучасності. Х. Н. Бялік – поет, прозаїк, реформатор літературного івриту [8]. З. Копельман підкреслює, що це єврейський письменник, який є національно самовизначеним противником асиміляції. Х. Н. Бялік шанує традиційні єврейські цінності, підкреслює важливість традиційного єврейського виховання молодого покоління [5].

Головним героєм новели М. Й. Бердичевського «Два табори» є Міхаель. Він народився в маленькому містечку в Малоросії, в родині равіна. Прагнучи отримати освіту, Міхаель виїхав до Німеччини, де живе вже два роки. Він вивчає історію і філософію в університеті, підробляє в палітурній майстерні, постійно голодує: *«Два года провел он на студенческой скамье, и все еще одинок, никого у него нет в этой чужой стране. День и ночь погружен он в учебу, прилежно изучая книги о жизни, а жизнь так далека от него... Мысли, отвлеченному размышлению отдает он все свои силы. В большом шумном городе, полном кипучей жизни, он как монах, далекий от мира и его страстей»* [1].

Автор показує європейське місто крізь сприйняття Міхаеля, який постійно порівнює його з невеликим єврейським містечком, звідки він родом. Наприклад, в його рідному місті неможливо отримати хорошу освіту, більшість людей неграмотні; тут же Міхаель зустрічає багато високоосвічених людей, які, тим не менш, вірять у Бога. В його середовищі євреям недозволено спілкуватися з неєвреями, а в європейському місті люди різних національностей (німці, поляки, євреї) вільно спілкуються один з одним. У єврейському містечку молодим дівчатам заборонено спілкуватися з хлопцями; тут дівчата вільно проводять час з хлопцями, гуляють, спілкуються, ходять до ковзанки. Ці та інші відмінності, з одного боку, подобаються Міхаелю, а з іншого – змушують його відчути свою чужість цьому місту.

Вважається, що Міхаель – це образ талуша. Талуш – літературний образ, який з'явився в івритській прозі в кінці XIX століття. Це самотній юнак, відірваний від традицій своїх предків. Він прагне отримати освіту, для чого їде вчитися за кордон. Для такого героя характерний внутрішній конфлікт. Він живе у світі суперечностей, що приводить його до депресії [3].

Читачі звертають увагу на таку якість Міхаеля, як моральна чистота. Хоча він не дотримується релігійних обрядів і в цілому негативно ставиться до релігії, він дуже чиста, порядна людина. Він смиренно приймає всі тяготи долі, ніколи не скаржиться, нічого ні в кого не просить. У нього добре серце, він любить тварин.

Але у Міхаеля спостерігається внутрішній конфлікт. З одного боку, він покинув рідне місто, щоб звільнитися від традицій своїх предків, а з іншого – він залишається євреєм і душею і серцем. Міхаель розуміє, що своїм у Німеччині, або в будь-який інший західній країні він не стане. Більш того, він розуміє, що життя в європейському місті не дуже-те і відрізняється від життя в єврейському містечку: та ж боротьба за виживання, та ж прірва між заможними і бідними, ті ж релігійні забобони: *«Неужто таков его удел навеки? Неужто все его возвышенные размышления, внутренняя борьба и стремления ничего не стоят? Может, с самого начала все было вздором, и весь его мир, выстроенный с таким трудом – ошибка? Может, надо было начать с чего-то другого? Может, и сама жизнь – другая, и весь мир не таков, как он думает?»* [1].

Закохавшись у Хедвіг, Міхаель міг би бути з нею щасливий, якби ті внутрішні суперечності, про яких ми вже згадували, не привели його в будинок матері Хедвіг. Після того, як він провів з нею ніч, Міхаель дізнається історію її життя. Молодий чоловік вражений власним вчинком. Він розуміє, що збезчестив свою любов до Хедвіг і приймає рішення виїхати з міста:

«Три дня и три ночи прятался Михаэль, как вор, в своем углу и никуда не выходил. Утром третьего дня увязал он свои пожитки, чтобы навеки покинуть этот город. Он еще не знает, куда отправится, но в том месте, где понес он двойную утрату, где потерял с е б я и е е, – в этом месте он не может оставаться более ни единой минуты» [1].

Починаючи читати оповідання Х. Н. Бяліка «За огорожею», ми звертаємо увагу на те, як автор докладно описує єврейський і селянський простори як два протилежних світу:

Єврейський простір	Селянський простір
Забудоване передмістя, густо населене людьми.	Село, що широко розкинулося з садами, лісами, городами.
Євреї займаються торгівлею.	Селяни живуть привільно, вони вирощують худобу, овочі і фрукти.
На дворі все завалено, немає порядку.	Просторий двір, все на своїх місцях, немає сміття.
Тримають качок.	Тримають свиней.
Бояться собак.	Люблять собак.
В шаббат порядок йдуть до синагоги, готують святкове частування.	Субота не відрізняється від інших днів.
Єврейські діти ходять до хедеру або навчаються з меламедом.	Селянські діти ходять до школи.

Можна звернути увагу на те, що відмінності, які підкреслює автор, стосуються побуту і традицій представників двох описуваних світів. Ці деталі використовуються для того, щоб створити реалістичну картину життя євреїв і слов'ян. Чим далі ми читаємо оповідання, тим більше звертаємо увагу на ті деталі, які опосередковано вказують нам на те, що між двома світами існує багато спільного:

– ненависть до представників протилежного світу (Скурипинчиха і Ханино-Липа ненавидять один одного і відкрито виявляють своє негативне ставлення);

– жорстоке ставлення до дітей (Скурипинчиха постійно щипає Марину, Ханино-Липа за провини до півсмерті б'є Ноя);

– діти показані більш благородними і порядними, ніж дорослі (Ной з першої ж хвилини співчуває Марині, його батьки з байдужістю ставляться до сироти);

– у представників обох світів сильно виражено тваринне начало (це і тваринна лють Скурипинчихи і Ханино-Ліпи, і ставлення хлопців до Марини, і поведінка самої Марини).

Схожість між двома світами існує більше в глобальному сенсі. Автор хоче показати, що, незважаючи на відмінності в культурі, традиціях і звичаях, і єврейська громада, і селянське суспільство мають масу негативних сторін.

Таким чином, і в оповіданні М. Й. Бердичевського «Два табори», і в оповіданні Х. Н. Бяліка «За огорожею» присутня опозиція «свій – чужий». Описуючи життя євреїв і неєвреїв, обидва письменника підкреслюють деталі, які вказують на істотні відмінності в світогляді, культурі, усьому укладі життя двох світів. Однак за допомогою імплікації, через підтекст читач сприймає ці два світи як схожі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердичевский М. Й. Два стана [Електронний ресурс] / М. Й. Бердичевский. – Режим доступу : http://www-r.openu.ac.il/kurs/sifrut/berdich_dva-stana.html.
2. Бялик Х. Н. За оградой [Електронний ресурс] / Х. Н. Бялик. – Режим доступу : http://www-r.openu.ac.il/kurs/sifrut/byalik_za-ogradoy.html.
3. Зусман В. Г. «Свое» и «чужое» как концепт культурологии / В. Г. Зусман // Межкультурная коммуникация: от системного подхода к синергетической парадигме : [учебное пособие]. – М. : Флинта, 2007. – 222 с.
4. Копельман З. Миха Йосеф Бердичевский и его рассказ «Два стана» [Електронний ресурс] / З. Копельман. – Режим доступу : http://id-ra.com/estudy/mod/resource/view.php?id=45.
5. Копельман З. «Последний аккорд скорбной песни веков…»: о возможном прочтении рассказа Хаима Нахмана Бялика «За оградой» [Електронний ресурс] / З. Копельман. – Режим доступу : http://id-ra.com/estudy/mod/resource/view.php?id=47.
6. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика : [наукове видання] / Д. Наливайко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.
7. Черницын С. В. Образ «чужого» в контексте межэтнических коммуникаций [Електронний ресурс] / С. В. Черницын. – Режим доступу : http://www.peoples-rights.info/2011/02/obraz-chuzhogo-v-kontekste-mezhetnicheskix-kommunikacij.
8. Электронная еврейская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступе : www.eleven.co.il.

© Бумбур Ю. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 20.04.2012 р.